

ASJA NINA KOVAČEV*

Akulturacionja imigrantov v zahodnih družbah

Iskanje izgubljene nacionalne identitete

Ob izteku dvajsetega stoletja je mogoče opaziti v postkolonialnih in postindustrialijskih družbah vse izrazitejšo težnjo po vrnitvi h koreninam, ki se izraža predvsem v krepitvi nacionalne identitete pri različnih evropskih in neevropskih narodih. Ta pojav je v precejšnjem nasprotju z intenzivnim razvojem gospodarskih, turističnih, študijskih, političnih in drugih migracij in sovpada s povečevanjem nestrpnosti do tujih priseljencev v večini razvitih držav.

Migracije povzročajo precej sprememb, ki se pojavljajo tako na individualni kot tudi na kolektivni ravni. Srečevanje različnih perspektiv, ki jih pogojuje različno kulturno zaledje, se je izkazalo kot problematično že v kolonializmu. Tedaj je bilo srečanje zahodne civilizacije in tradicionalnih kultur morda še nekoliko usodnejše, kot je lahko danes, saj je povzročila kolonizacija tradicionalnih družb razgraditev njihove kulturne identitete oziroma njihov etnocid, vendar pojmuemo nacionalne identitete v plurietničnih nacionalnih kontekstih (npr. v afriških in latinskoameriških družbah) še danes kot svojevrsten in poseben problem.

Opredeleitev akulturacije in njenih oblik

Reber (1987) opredeljuje akulturacijo kot proces, v katerem subjekt postopoma prevzame vedenjske vzorce, značilne za kulturo, ki ga obdaja, in še posebej za subkulturo, v kateri je vzgojen. Takšna definicija akulturacije sovpada s pojmom kulturnega posredovanja (cultural transmission). Tega namreč uporabljamo za označevanje učnega procesa, ki omogoča posredovanje vrednot, standardov in norm določene kulture naslednjim generacijam.

V medkulturnih študijah in posebno pri proučevanju medkulturnih migracij opredeljujemo pojem akulturacije nekoliko širše, tj. kot asimilacijo kulturnih elementov druge kulture oziroma proces subjektovega prilagajanja novi kulturi, ki vključuje asimilacijo njenih temeljnih dejavnosti, običajev in vrednot (Reber, 1987). Toda enciklopedične definicije ne zadoščajo za razumevanje celovitosti pojava akulturacije, saj so običajno nezadostne in enostranske. Klinar (1993) zato poudarja, da se sočasno z mednarodnimi pristopi pri urejanju migracij in oblikovanju pravic imigrantov oblikujejo tudi novejši, liberalnejši pogledi na njihovo akul-

* Mag. Asja Nina Kovačev, asistent na Filozofski fakulteti.

turacijo in v nasprotju z nacionalističnimi trendi poudarjajo nujnost nadomeščanja asimilacije z etničnopluralističnimi in interkulturalističnimi procesi. Vendar avtor dodaja, da ostajajo tovrstne ideje še vedno na ravni teoretskih in političnih razprav in okrepljeni nacionalni interesi imigrantskih držav ne spodbujajo nadnacionalnih integracij, ampak celo krepijo asimilacijski pritisk na imigrante, kar še dodatno zmanjšuje možnosti za njihovo etničnopluralistično integracijo v dominantno družbo (Klinar, 1993).

Klasični asimilacijski modeli temeljijo na domnevi, naj bi se imigranti vključili v kulturo imigrantske družbe po različnih stopnjah asimilacije, ki naj bi omogočila njihovo osvoboditev lastne etnične deprivilegiranosti in uveljavitev v dominantni družbi. V nasprotju z njimi so sodobni asimilacijski modeli sicer manj prisilni, vendar imajo tudi ti pogosto številne negativne posledice na subjekte, ki se poskušajo vključiti v dominantno družbo. Sem spadajo predvsem različni pritiski na medosebni ravni ter stresi in intrapsihični konflikti. Konflikti se pojavljajo tudi na družbeni ravni in se povezujejo z različnimi pojavi socialne dezorganizacije. Klinar (1993) navaja kot temeljni razlog za tovrstne procese dejstvo, da se morajo imigranti odreči svoji izvorni kulturi in nacionalni identiteti ter se soočiti z neprosto-voljnimi akulturacijskimi procesi kot začetnimi stopnjami asimilacije.

Centralistični družbeni modeli

Pojav akulturacije je v družbenih in humanističnih znanostih aktualen že od petdesetih let, vendar se pojavljajo pri njegovem proučevanju številne teoretične in metodološke težave. Morin (1979) opozarja na trdovratno ohranjanje narodov v zahodnem kulturnem prostoru kljub številnim prizadevanjem po njihovi internacionalizaciji, na njihovo prizadevanje za relativno avtonomijo in na številne krize zaradi težav pri preseganju medkulturnih razlik. Njegove ugotovitve pričajo o zmotnosti zahodnega političnega modela, ki se izraža kot ekstremni centralizem in kulturna uniformizacija. Ta je namreč kljub drugačnosti razmer, ki ga pogojujejo, zelo soroden egocentrizmu primitivne miselnosti, ki ga je mogoče identificirati v tradicionalnih in arhaičnih družbah na podlagi proučevanja njihove mitologije, konstrukcije zgradb in ureditve naselij (Kovačev, 1992).

Centralistična naravnost ne pripomore k vključevanju in upoštevanju medkulturnih razlik v multikulturalnih družbah. Zato je naloga znanosti, kot so npr. antropologija, socialna psihologija in politična sociologija, da ugotovijo vzroke za neuspešnost preteklih družbenih modelov in analizirajo nove imaginarne družbene modele, ki jih omogoča New Ethnicity. S tem izrazom namreč označujemo gibanje, ki se je razvilo po drugi svetovni vojni in temelji na krepitvi nacionalne in kulturne identitete, ki naj bi postala temeljna razsežnost političnega razvoja in družbenih gibanj (Krewer & Eckensberger, 1991). Dopolnitev tovrstnih gibanj z večsmernimi komunikacijami v multikulturalnih družbah, s širjenjem prostovoljne adaptacijske akulturacije, z nadomeščanjem etnične stratifikacije s socialno ter z razvojem avtonomnejših imigrantskih skupin pa bi omogočila razvoj etničnega pluralizma in njegovo preraščanje v interkulturalizem (Klinar, 1993).

Migracija je subjektov prelom z lastnimi kulturnimi koreninami. Njegova fizična izločitev iz dotedanjega kulturnega okolja izzove namreč tekmovalne interference med dvema sociokulturnima sistemoma z bolj ali manj nasprotnimi normami, vrednotami, predstavami in verovanji. Prekinitev socialnih vezi s prejšnjim kulturnim zaledjem vpliva na njegovo psihosocialno identiteto in izzove v njem številne spremembe. Mednje uvrščamo predvsem spreminjanje preteklih vedenjskih navad, vsrkavanje elementov tuje kulture, spremembo medosebnih odnosov zaradi zavedanja relativnosti kulturno utrjenih vrednot, povečano strpnost do drugačnosti, skepticizem, upadanje moči kolektivnih idealov ter vključevanje novih vrednot. Toda večina omenjenih sprememb se običajno pojavi le ob subjektovem uspešnem vključevanju v novo okolje. Prvi odziv nanj je namreč najpogosteje kulturni šok. Njegova pozitivna rešitev lahko pripelje celo do spreminjanja subjektove osebnostne strukture, saj se mora slednji prilagoditi novemu sociokulturnemu sistemu vsaj toliko, kot je nujno potrebno za njegovo eksistenco.

Akulturacija pomeni reorganizacijo strukture jaz-svet in pogosto implicira subjektov prelom s tradicijo, njegovo odpiranje, vedoželjnost in sprejemanje. Sovpada z njegovo kritično revizijo preteklega in sedanjega kulturnega zaledja ter ustvarja idealne razmere za njegovo preoblikovanje lastne osebnosti. Slednja temelji na prepoznavanju raznovrstnosti, ki soobstajajo v njem in zunaj njega, ter na bolj ali manj učinkovitem reševanju latentnih konfliktov. V najugodnejših primerih se akulturacija konča kot posameznikovo integrirano preoblikovanje. Ta proces namreč temelji na prelomu, ki zmanjša ali celo izniči konformnost individualnega sistema (subjekta) izvorni družbi.

Z zmedo, ki jo vnese v strukturo Jaz-Svet, postavi migracija pod vprašaj predvsem subjektovo »persono« v prvotnem pomenu besede, tj. njegovo »masko« oziroma socialni jaz. V določenih primerih deluje migracija na posameznika kot nekakšna »pedagogika nekonformizma in pluralizma« (Clapier-Valladon, 1979), ki lahko v določenih primerih povzroči celo subjektov temeljit pretres njegovih temeljnih sebstvenih substanc. Prelom s prvotno kulturo največkrat sicer ni tako radikalen, vendar migracije vedno implicirajo prepoznavanje drugačnosti in preoblikovanje določenih osebnostnih potez.

Migracije izkrivljajo izomorfizem med družbeno strukturo in individualnimi izkušnjami, kar običajno vodi v identitetno krizo in oblikovanje nove identitete. Preoblikuje se namreč predvsem družbena narava posameznika, ki išče novo psihosocialno identiteto v novem družbenem okolju. Ta proces se lahko konča kot subjektovo dramatično razvrednotenje in odrinjenost na rob družbenega življenja (kar je značilno predvsem za številne gospodarske in politične imigrante) ali kot njegova obogatitev in odpiranje v svet (kar se pojavlja najpogosteje pri pripadnikih nekdanjih kolonialističnih narodov).

Gospodarske migracije in njihovi učinki v zahodnih industrijskih družbah – analiza »francoskega primera«

Problem migracij je že nekaj desetletij izredno pereč v večini industrijskih družb, ena izmed novosti na tem področju pa je interdisciplinarnost pri njihovem proučevanju. Slednja je značilna tudi za Mednarodno zvezo za medkulturne razi-

skave ARIC (Association pour la Recherche Interculturelle), ki ima svoj sedež v Parizu in se osredotoča predvsem na proučevanje imigrantov, ki prihajajo z manj razvitih področij v Francijo. Procesi identitete, ki se navezujejo na interferenco kultur, in težave pri akulturaciji imigrantov iz tradicionalnih družb v moderni zahodni civilizaciji so aktualni predvsem za tiste avtorje, ki izvorno niso francoskega porekla in so tudi sami doživljali identitetno krizo pred lastno akulturacijo v francoski kulturi.

Pri proučevanju poskusov »presejanja« prvotne kulture tradicionalnega tipa in prizadevanjih po asimilaciji nove kulture dominantne družbe se pojavljajo pri imigrantih različne oblike in stopnje adaptacije. M. Cohen-Emerique (1974) je z uporabo testa: »Kdo sem?« (Who am I? W. A. I.), ki vključuje dolg, poldirektivni vprašalnik, določila pet ravni akulturacije, ki jih razvijejo imigranti. Slednje je mogoče na podlagi stopnje njihove akulturiranosti razvrstiti v pet skupin:

1. neakulturirani imigranti,
2. imigranti, ki kažejo prve znake akulturacije,
3. imigranti, ki jih uvrščamo na sredo razsežnosti akulturacije,
4. imigranti, ki težijo k akulturaciji, in
5. zelo akulturirani imigranti.

Najteže je opredeliti tretjo (nevtralno) skupino, vendar je tudi sicer diferenciacija pojava akulturacije imigrantov v pet kategorij morda nekoliko pretirana, saj jih v realnosti največkrat delimo na dobro prilagojene, neprilagojene in tiste, ki jih je težko uvrstiti v katero koli izmed obeh ekstremnih skupin. Zato običajno vztrajamo pri medsebojnem razlikovanju treh stopenj identifikacije z novo kulturo dominantne družbe.

V prvo skupino spadajo imigranti, ki ne vidijo nobenega razloga za identifikacijo z novo kulturo in ohranjajo tradicionalno referenčno kodo. Njihove reakcije na t. i. bikulturalizem lahko pojmujeemo kot izraz okrepljene zvestobe normam in vrednotam prvotne skupine. M. Cohen-Emerique (1974) je opazila izrazito ohranjanje identifikacije s tradicionalno družbo predvsem pri Židih, ki so se preselili v Francijo iz Maroka.

Za drugo vmesno skupino, kamor navadno uvrščamo subjekte v prehodni identifikacijski fazi, je značilna »operacionalna« akulturacija, ki implicira subjektivno prilagoditev iz pragmatičnih razlogov, vendar ne vključuje njegove identifikacije z novo kulturo. Kljub temu da ima tu identifikacija le instrumentalno vrednost in temelji na kompromisu med tradicionalno naravnostjo in usmeritvijo v prihodnost, se druga skupina že približuje tretji skupini. Vanjo namreč pogosto uvrščamo tuje študente, ki so dosegli dovolj visoko stopnjo spoznavne diferenciacije, da so sposobni vključevati vrednote in norme tuje kulture. Zanje je sicer značilno remodeliranje družinskih predstav, vendar ostaja njihova izhodiščna naravnost pretežno egocentrična, saj ohranjajo pod krinko konformizma modernemu modelu privilegije, ki jim jih predpisuje tradicionalni model (Vinsonneau, 1979). Takšno obliko akulturacije lahko npr. opazimo pri afriških črnskih študentih v francoskem univerzitetnem okolju nekdanjih francoskih kolonij.

V tretjo skupino uvrščamo tiste imigrante, ki so se že identificirali z novo kulturo in to tudi odkrito izražajo (»notre culture est plutt franaise«), vendar je njihova zveza s francoskim narodom kljub njihovi očitni naklonjenosti francoski kulturi še vedno zelo šibka. Pomembno vlogo v vrednostnem sistemu akulturiranih imigrantov igra predstava o sebi ter o možnostih za samouresničenje, razširitev lastnih zmožnosti, napredek, uspeh in uresničevanje lastnih ciljev v družbi, kamor se jim je uspelo vključiti. Ta se navezuje na subjektivno željo po lastni socialni

promociji, tako da lahko imenujemo tovrstno obliko akulturacije kar »socializacija zaradi uspeha«.

Na podlagi proučevanja različnih etničnih skupin v ZDA ugotavlja De Vos (1972), da tamkajšnji židovski imigranti povezujejo akulturacijo s socialnim in kulturnim vzponom, etnične skupine, ki ostajajo na dnu socialne stratifikacije (Mehičani, Portoričani ipd.), pa ohranjajo lastno kulturno identiteto. Tesna povezanost med etnično in socialno stratifikacijo namreč zmanjšuje možnosti pripadnikov deprivilegiranih etničnih manjših (Katunarić, 1993), zato imajo ti na izbiro samo dve alternativi: asimilacijo, ki jim lahko omogoči uspeh v imigrantski družbi, in pristajanje na diskriminacijo, ki temelji na etnični stratifikaciji (Klinar, 1993).

Negativni vidiki akulturacije, identitetna kriza in odklonskost pri pripadnikih tradicionalnih družb

V tem besedilu smo uvrstili v tretjo skupino imigrantov (akulturirani imigranti) tiste subjekte, ki so prevzeli kulturne vrednote dominantne kulture in zavrgli tradicionalne vrednote svoje prvotne domovine. Ta pojav opazimo največkrat pri otrocih imigrantov, ki še niso oblikovali dokončnega vrednostnega sistema in se tako srečujejo z dvema soobstoječima sistemoma vrednot, ki med seboj interferirata. V takšnih primerih se poleg dilem, ki jih doživljajo otroci pri lastnem, subjektivnem vrednotenju obeh vrednostnih sistemov, pojavlja še problem generacijskega prepada. Slednji sili otroke in mladostnike k večji naklonjenosti vrednostnemu sistemu dominantne kulture, kar nima vedno izključno pozitivnih posledic.

Kljub očitni instrumentalni vrednosti akulturacije in identifikacije z dominantno kulturo, ki omogoča uveljavitev akulturiranih subjektov v njej, je treba proučevati problem subjektove vključenosti v dominantno kulturo dvostransko. Subjektova akulturacija oziroma njegova osvojitve vrednot dominantne kulture še ne pomeni njegove sprejetosti in možnosti za asimilacijo v obstoječi družbeni sistem. Med stopnjo subjektovega sprejemanja vrednostnega sistema dominantne kulture in pozitivnim odnosom njenih pripadnikov do imigranta namreč pogosto ni posebno visoke pozitivne korelacije. Zato imigrantom kljub uspešni akulturaciji pogosto ne uspe celovito socialno vključevanje. Pri tem postaja vse bolj pereč tudi problem imigrantskih subkultur, saj je za njihove člane pogosto značilna izguba identitete, ki jo povzroča njihova nezmožnost za vključevanje v katero koli izmed obstoječih kultur. Zaradi zavrnitve tradicionalnih kulturnih obrazcev in neuspešnosti pri poskusu enakopravne vključitve v dominantno kulturo ostajajo pripadniki subkultur brez prave referenčne skupine in so prisiljeni oblikovati lasten normativni in vrednostni sistem, ki uravnava njihovo delovanje.

Problem razreševanja identitetne krize, konflikta vrednot in odklonskosti, ki jih povzroča ambivalentna situacija, obravnavata med drugim tudi A. Malewska-Peyre in M. Zaleska (1979) pri proučevanju vzrokov za odklonsko vedenje otrok arabskih in portugalskih imigrantov v Franciji (Vaucresson). Avtorici poskušata ugotoviti učinke, ki jih imata lahko sprememba kulturnega okolja in sočasna pripadnost dyema skupinama z različnimi normami in različnima kulturnima modeloma.

Znano je, da nobena kultura ne ostaja negibna, ampak se razvija z generacijami. Vrednote in norme mladih ljudi niso nikoli enake vrednotam in normam njihovih staršev. Pri otrocih imigrantov se pokriva generacijski konflikt s konfliktom dveh kultur: tradicionalne kulture njihovih staršev, ki jim jo posreduje družinsko okolje, in moderne zahodne kulture, ki jim jo posreduje urbana družba. Med sredstvi za njeno posredovanje je verjetno najučinkovitejši šolski sistem. Za tradicionalno kulturo so značilni stroga delitev moških in ženskih vlog, odvisnost mla-

dih od staršev, zaprtost družine in posebni verski obredi, medtem ko moderno zahodno kulturo označujejo: enakopravnost med spoloma (ki se pojavlja vsaj na formalni ravni), samostojnost mladih, rahljanje družinskih vezi in zavračanje omejitev, ki jih predpisuje vera.

Otroci imigrantov morajo rešiti nasprotje med dvema nezdružljivima vrednostnima sistemoma in sprejeti enega izmed njiju ter hkrati premostiti generacijski prepad med njimi in njihovimi starši. Zaradi celovitosti svoje dvojne krizne situacije se odzivajo nanjo različno. Za dominantno kulturo so bili do nedavnega najmanj problematični tisti, ki generacijskega prepada niso doživljali dovolj intenzivno in so sprejeli tradicionalni vrednostni sistem. Ti so namreč sprejeli svoj obrobni položaj v novi kulturi, reproducirali svojo tradicijo in ohranjali izkoriščevalski odnos Francozov do sebe. Vendar je danes francoska družba postala že nekoliko nestrpna do etničnih skupin, ki se ne morejo asimilirati in odstopajo od francoskega modela etnocentrične asimilacije, kar velja predvsem za muslimane.

Še nekoliko bolj zapletena je situacija pri otrocih tujih imigrantov, ki so sprejeli francoski vrednostni sistem in se identificirali s francosko kulturo, saj to ne implicira tudi pozitivnega odnosa pripadnikov dominantne kulture do njih. Dodatna ovira v njihovem razvoju je velik generacijski prepad med njimi in njihovimi starši, kar jih strogo ločuje tudi od njihove druge potencialne referenčne skupine. Zato je odklonskost, ki sta jo ugotovili Malewska-Peyre in Zaleska (1979) pri otrocih arabskih in portugalskih emigrantov, posebno visoka zlasti v primerih, ko otroci sprejmejo vrednostni sistem dominantne kulture. Je namreč logična posledica njihove dvojne identitetne krize, ki je zaradi svoje nizke stopnje spoznavnega razvoja ne morejo pozitivno rešiti. Za njihovo uspešno rešitev bi bilo namreč treba uvesti stalno dinamično in obojestransko komunikacijo med tradicionalno in moderno kulturo, nujen pogoj za takšen ukrep pa bi bil pristajanje obeh na pluralistično integracijo in strpnost do posebnosti obeh kultur ter poskus njune sinteze.

Sklepna ugotovitev

V sodobnih imigrantskih družbah se imigranti ne morejo več popolnoma izogniti asimilaciji, kar velja predvsem za drugo generacijo imigrantov in vse naslednje generacije. Vendar je ta asimilacija počasna, tiha in nenasilna. Že subjektovo rojstvo v imigrantski družbi pomeni določeno prednost pri njegovi akulturaciji v dominantno kulturo, saj mu je še do nedavnega omogočalo avtomatično pridobitev državljanstva imigrantske države. Prav v Franciji pa tudi to v kratkem ne bo več mogoče, saj bodo morali otroci imigrantov pri svojem osemnajstem letu prositi za francosko državljanstvo in njihove možnosti za njegovo pridobitev bodo verjetno močno odvisne od stopnje njihove tedanje asimiliranosti v francosko družbo. Nedavna poteza francoskega parlamenta nas pravzaprav ne sme presenetiti, saj je bila Francija že prej izrazito zaprta proti vzhodnim državam in po razpadu socialističnih držav avtomatično ne priznava več statusa političnih beguncev (Klinar, 1993). Vendar je tokrat udarila predvsem po »južni nevarnosti«, gospodarskih imigrantih iz Magreba, ki ne kažejo nikakršne želje po asimilaciji. Zaradi strahu pred razširitvijo islamskega fundamentalizma in etničnih konfliktov na francosko ozemlje se je francoska vlada odločila za strateško potezo, ki temelji tudi na implicitnem poznavanju zakonitosti subjektovega psihičnega razvoja. Pri osemnajstih letih bi moral namreč subjekt, ki ima normalne možnosti za svoj psihofizični in socialni razvoj, že preseči identitetno krizo in preiti iz adolescence v obdobje

zrelosti, kar v našem primeru implicira tudi njegovo uspešno vključevanje v francosko družbo na temelju preraščanja akulturacije v višje stopnje asimilacije.

LITERATURA:

- CLAPIER-MALADON, S. (1979). *Le retour des migrants. Problèmes d'identité. Identités collectives et changements sociaux. Colloque International. Toulouse: Privat.*
- COHEN-EMERIQUE, M. (1974). *Aspects, psychologiques de l'acculturation des Juifs Marocains, étude d'un groupe de migrants en France. Thèse de doctorat de 3e cycle. Paris: Université René Descartes, Sciences Humaines, Sorbonne.*
- DE VOS, G. A. (1972). *Social stratification and ethnic pluralism. Race, 14 (4), 435-460.*
- ERIKSON, E. (1968). *Psychosocial Identity. In SILLS, D. L. (Ed.). International encyclopedia of social sciences. New York: Mac Millan and the Free Press.*
- KATUNARIĆ, V. (1993). *Interkulturalizem, Teorija in praksa. 30 (1-2), 14-25.*
- KLINAR, P. (1992). *Mednarodni migracijski trendi in begunci iz Bosne in Hercegovine. Teorija in praksa. 29 (7-8), 773-784.*
- KLINAR, P. (1993). *Sodobni trendi mednarodnih migracij. Teorija in praksa. 30 (5-6), 395-406.*
- KOVAČEV, A. N. (1992). *Le symbolisme du centre et son démystification. 4ème congrès ARIC/XI Congress IACCP. Liège, Belgique.*
- KREWER, B., ECKENSBERGER, L. H. (1991). *Selbstentwicklung und kulturelle Identität. Saarbrücken: Fachrichtung Psychologie, Universitaet Saarlandes.*
- MALEWSKA-PEYRE, A., ZALESKA, M. (1979). *Problemes d'identite, conflits de valeurs et deviance chez les enfants de travailleurs immigrés maghrebins et portugais. Identites collectives et changements sociaux. Colloque International. Toulouse: Privat.*
- MORIN, F. (1979). *Pour une anthropologie de la difference. Societes, posebna št. (XV). Université Toulouse le Mirail.*
- REBER, A. S. (1987). *The Penguin Dictionary of Psychology. Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books, Ltd.*
- TOURAINÉ, A. (1974). *Pour la Sociologie. Paris: Le Seuil.*
- VISONNEAU, G. (1979). *Les représentations familiales du noir africain séjournant en milieu intellectuel français. Identités collectives et changements sociaux. Colloque International. Toulouse: Privat.*